

**Ба шурои диссертатсионии 6D.КОА-013
назди Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес
ва сиёсати Тоҷикистон
(735700, ш. Хучанд, мкр 17 бинои 1)**

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Алиджанова Сурайё Абдушукуровна дар мавзӯи «Ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ.

1. Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва муҳтавои диссертатсияи тақризшаванда ба Шиносномаи феҳристи ихтисосҳои илмӣи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз рӯйи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ, ки бо қарори Раёсати Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз 25 майи соли 2023, №6 тасдиқ шудааст, алалхусус ба қисматҳои: 12. Фишангҳои коркарди дурнамои рушди низомҳои иҷтимоӣю иқтисодии ҳудудӣ. 13. Сиёсати иҷтимоӣю иқтисодии давлат дар сатҳи минтақаҳо; таҳлили хусусиятҳо ва арзёбии самаранокии сиёсати иқтисодии давлат дар сатҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, минтақаҳо, шаҳрҳо, ноҳияҳо ва ҳудудҳо. 14. Идоракунии иқтисодиёти минтақавӣ. Шаклҳо ва механизмҳои ҳамкории мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, сохторҳои тичоратӣ ва сохторҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ. 15. Мақсадҳо ва механизмҳои сиёсати давлатии тараққиёти минтақаҳо. Шаклҳо ва механизмҳои баҳамтаъсиррасонии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми ҳалли масъалаҳои асосии рушди иҷтимоӣю иқтисодӣ, мутобиқат мекунад.

2. Мубрамии мавзӯи таҳқиқ. Мубрам будани мавзӯи диссертатсия дар он муайян мегардад, ки дар ҷаҳони муосир, бо баробари дигар масъалаҳои глобалӣ, ҳалли мушкилоти экологӣ, аз зумраи тағйирёбии иқлим, босуръат камшавии захираҳои табиӣ ва олудашавии муҳити зист ба назар расида истодаанд. Ҳалли мушкилоти қайдгардида таҷдиди фишангҳои анъанавӣ

амалигардони фаъолияти иқтисодиро дар ҳошияи истифодабарии оқилонаи захираҳои табиӣ тақозо менамояд. Дар ин росто ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабз ҳамчун дурнамои тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар сатҳи мухталифи хоҷагидорӣ баромад карда, бо дарназардошти муътадили иҷтимоӣ иқтисодӣ ва ба эътидол овардани вазъи экологӣ равона гарда мешавад. Бе шубҳа ташаккул ва рушди иқтисодиёти сабз аз фаъолияти корхонаҳо, соҳаҳо, комплексҳо, минтақаҳо вобастагии қавӣ дорад. Иқтисодиёти сабз дар навбати аввал барои коҳиш додани хатару зарари экологӣ дар раванди фаъолияти иқтисодӣ, инчунин барои беҳтар намудани сатҳи некуаҳволии мардум ва паст намудани дараҷаи камбизоатӣ нигаронида шудааст. Боиси таъкид аст, ки минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои бойи табиӣ мебошанд, ки истифодаи самаранок ва оқилонаи он барои ташаккулёбӣ ва рушди иқтисодиёти сабз дар манотиқи кишвар омили муҳим арзёбӣ карда мешавад. Вобаста ба ин таҳқиқи ташаккулёбӣ ва рушди иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои мамлакат барои коркарди амсилаи умумии иқтисодиёти сабз барои иқтисодиёти милли мусоидат менамояд. Инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои вусъат додани суръати рушди иқтисодӣ, баланд намудани сатҳи зиндагонии мардум, таъмини амнияти экологӣ ва иқтисодӣ аҳамияти калидӣ дорад. Бинобар ҳамин таҳқиқ ва таҳлили амиқи имкониятҳои иқтисодиёти минтақаҳо баҳри пойдор намудан ва инкишоф додани самтҳои афзалиятноки иқтисодиёти сабз дар шароити муосир зарур ва саривақтӣ ба ҳисоб меравад.

Дар асоси гуфтаҳои боло мубрамият ва саривақтии таҳқиқоти диссертатсионии Алиджанова Сурайё Абдушукуровна муқаррар карда мешавад.

3. Дараҷаи наwgонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуқтаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд. Диссертатсияи тақризшаванда дорои натиҷаҳои характери наwgонӣ дошта мебошад, ки дар чунин унсурҳо ифода ёфтаанд:

1. Муносибатҳои назариявӣ - методологӣ оид ба ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабз низомбандӣ карда шуда, муқаррар карда шудааст, ки иқтисодиёти сабз дар натиҷаи ба инобат гирифтани истифодаи оқилонаи сармояи табиӣ ва коҳишёбии ифлосшавии муҳити зист ба миён омада, татбиқи самтҳои он бо мушкилотҳои мухталиф алоқамандӣ дошта, бартараф намудани ин мушкилотҳо фаъолияти мутақобилан судманди бахши хусусӣ ва давлатии иқтисодиётро дар минтақаҳо дар назар дорад. Бо ибораи дигар муаллиф муносибатҳои назариявӣ - методологиро доир ба ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабз низомбандӣ карда, самтҳои афзалиятноки ин равандро муайян кардааст.

2. Табиати иқтисодиёти сабз ҳамчун тарзи пешбурди фаъолияти иқтисодӣ муайян карда шудааст, ки мувофиқи он иқтисодиёти сабз барои дар сатҳи зарурӣ таъмин намудани некуаҳволии аҳоли нигаронида шуда, шакли самараноки рушди иқтисодиро дар чорчӯбаи ҳадафҳои рушди босубот ифода менамояд, ки коҳишёбии сатҳи бухрони экологӣ, истифодабарии самараноки захираҳои мавҷудбударо барои таъмини манфиатҳои наслҳои ҳозираву оянда дар назар дорад. Яъне моҳияти иҷтимоӣ-иқтисодии иқтисодиёти сабз ҳамчун тарзи фаъолияти хоҷагидорӣ афзалиятнок дақиқ карда шудааст.

3. Барои инкишофи иқтисодиёти сабз ҳамгирии кишварҳо доир ба истифодабарии технологияҳои сарфакунондаи энергия, кам намудани партофти газҳои гулхонаӣ, коркарди дубораи партовҳои истехсолӣ ва маишӣ ҳамчун самтҳои калидии пойдоршавии иқтисодиёти сабз муқаррар карда шудаанд.

4. Фарогирии ҷиҳатҳои иҷтимоӣ дар раванди ташаккулёбии иқтисодиёти сабз ба воситаи беҳтар намудани муҳити зист, шароити мусоид барои фаъолият ва таъминот бо даромад, таъминоти аҳоли бо молҳои ҷамъиятӣ, сарчашмаҳои барқароршавандаи энергияи сабз, ба эътидол овардани вазъи экологӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабзи инклюзивӣ барои ҷамъият бо далелҳои мушаххас исбот карда шудаанд. Яъне таъсири пойдоршавии иқтисодиёти сабз ба сифати зиндагонии аҳоли муқаррар карда шудаанд.

5. Бо мақсади кам намудани партофти моддаҳои зарарнок ба ҳаво дар минтақаҳои Тоҷикистон дар раванди истеҳсолот ва хизматрасониҳои коммуналӣ, алаҳхусус дар фаъолияти шабакаҳои гармидиҳӣ истифодабарии гази табиӣ бо дарназардошти истифодабарии технологияҳои пешқадами камхарҷ бо ихроҷи пасти моддаҳои зарарнок ба ҳаво ҳамчун чораҳои муҳими ташаккулёбии иқтисодиёти сабз арзёбӣ карда шуда, афзалияти истифодаи сарчашмаҳои алтернативии энергетикӣ асоснок карда шудаанд.

6. Коркарди такрории партов ҳамчун самти афзалиятноки ташаккулёбии иқтисодиёти сабз асоснок карда шудааст, ки мутобиқи он зарурияти омӯзонидани тамоми табақаҳои аҳоли барои навъбандии партов корҳои тарғиботию ташвиқотӣ муҳим арзёбӣ карда шуда, ҷалби технологияҳои инноватсионӣ барои коркарди такрории партовҳо асоснок карда шудааст.

7. Аз ҷиҳати иқтисодӣ ва экологӣ аҳамияти мусбати гузариш ба нақлиёти сабзи ҷамъиятӣ дар ҳама минтақаҳои мамлакат асоснок карда шуда, дар ин росто тақвияти ҳамкориро бо мамлакатҳои дар ин ҷода пешрафта ва таъминот бо сарчашмаҳои энергияи барқароршаванда муҳим арзёбӣ карда шудаанд, ки дар раванди инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои Тоҷикистон мақоми калидӣ доранд.

8. Коэффитсиенти ҳиссиёти партофти газҳои гулхонаӣ ва дигар моддаҳои зарарнок вобаста ба афзоишёбии ҳаҷми маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ ва зиёдшавии ҳаҷми истеҳсолоти соҳаҳо коркард ва ҳисоб карда шудаанд, ки ба сифати нишондиҳандаи раванди татбиқи иқтисодиёти сабз дар иқтисодиёти минтақавӣ ва соҳаҳои истеҳсолӣ баромад карда метавонад.

4. Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифодабарии санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қисматҳои асосии “Стратегияи рушди иқтисоди “сабз” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037”, “Барномаи тараққиёти нақлиёти барқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2028” ва “Стратегияи тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”, дурустии

маълумот, ҳаҷми кифоягии маводи таҳқиқотӣ, ҷамъоварӣ, низомбандӣ, коркард ва таҳлили сарчашмаҳои мухталифи иттилоотӣ дар самти пойдоршавии иқтисодиёти сабз, истифодаи воситаҳои муосири технологияҳои иттилоотӣ, наشري натиҷаҳои таҳқиқот дар маҷаллаҳои бонуфузи ватанӣ ва хориҷӣ, наشري монографияҳо ва воситаҳои таълим тасдиқ мегарданд.

Қисматҳои асосии диссертатсияи Алиджанова С.А., ки барои Ҷимоя пешкаш карда шудаанд, дорои навгонии илмӣ буда, инкишофи дарки илмии ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабзро дар минтақаҳо фарогир мебошад. Аз мутолиаи диссертатсия аён мегардад, ки таҳқиқоти гузаронидашуда барои тақомули назария ва амалияи ташаккулёбӣ ва рушди иқтисодиёти сабз саҳми арзандаи илмӣ гузоштааст. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия дар дастовардҳои назарраси илмӣ, коркарди доираи васеи маълумоти омӯрӣ, пешниҳодҳои дақиқи татбиқшаванда оид ба пойдоршавии иқтисодиёти сабз дар минтақаҳо ифода ёфта, асоснокии илмӣ, эътимоднокии хулосаи натиҷаҳои диссертатсияро нишон медиҳанд.

5. Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсияи Алиджанова С.А. аз муқаддима, панҷ боб, хулосаву пешниҳодҳо ва руйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад.

Дар муқаддима аҳаммияти мавзӯи таҳқиқшаванда асоснок карда шуда, ҳадафу вазифаҳо, дараҷаи омӯзиши он арзёбӣ гардида, объекту предмети таҳқиқот, навгонҳои илмӣ, аҳаммияти амалии натиҷаҳои ба дастовардашуда муайян шудаанд.

Дар боби якум «Асосҳои назариявии ташаккулёбии иқтисодиёти сабз», моҳияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва тавсифи иқтисодиёти сабз, мавқеи он дар концепсияи рушди устувор, самтҳои инкишофи иқтисодиёти сабз дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Ба воситаи таҳқиқи муносибатҳои мухталиф оид ба мафҳуми иқтисодиёти сабз, самтҳо ва принципҳои афзалиятнокии он ба муаллиф муяссар гардид, ки нигоҳи мустақилонаи худро ба масъала муқаррар намояд. (с. 20-33). Диссертант дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда хулосаи дуруст мекунад, ки “иқтисодиёти

сабзро ҳамчун раванди рушди иқтисодӣ фаҳмидан мумкин аст, ки дар он коҳишёбии хавфи экологӣ, таъмини сатҳи кифоягии некуаҳволии аҳоли, истифодабарии мақсадноки унсурҳои истеҳсолӣ, бартарафсозии ихроҷи газҳои гулхонаӣ, бо мақсади таъмини мероси шоиста барои наслҳои минбаъда дарк кардан мумкин аст” (с. 33).

Дар доираи боби мазкур муаллиф тавонистааст мавқеи ташаккулёбии иқтисодиёти сабзро дар сатҳи гуногуни хоҷагидорӣ ҳамчун ҳадафи ҷудонашавандаи консепсияи рушди устувор муайян намояд. Ақидаи муаллиф оид ба тавсифи рушди босубот аз ҷиҳати илмӣ ва амалӣ куллан дуруст мебошад. Дар асоси таҳқиқи ҳадафҳои рушди босубот, муаллиф зарурати коҳиш додани таъсири манфии инсонро ба муҳити зист қайд менамояд.

Дастрасии мақсадҳои рушди устувор ба таъмин намудани баҳамтаъсиррасонӣ, алоқамандӣ ва ҳамзистии ин қисматҳои муҳим ғайриимкон мебошад. Бинобар ҳамин ташаккулёбии иқтисодиёти сабз дар таъмини рушди устувор марказӣ ҳисобида шуда, амалигардонии ҳадафҳои иқтисодиёти сабз метавонад ба татбиқи мақсаду маромҳои рушди устувор мусоидат намояд” (с. 48).

Дар асоси таҳқиқи таҷрибаи ҷаҳонии ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабз Алиджанова С.А. бо истифода аз усули таҳлили муқоисақунӣ раддабандии маҷмуавии даҳ кишвари пешрафтaro аз рӯи самаранокии экологӣ ва иқтисодиёти сабз бо раддабандии маҷмуавии мамлакатҳои Осиёи Марказӣ аз рӯи самаранокии экологӣ ва иқтисодиёти сабз мавриди таҳлил ва муқоиса қарор диҳад. (с. 52-53). Дар натиҷаи таҳлили гузаронидашуда аз тарафи муаллиф хулосаи куллан дуруст муқаррар карда мешавад, ки мувофиқи он “коркард ва қабули навовариҳои гуногун дар самти ташаккулёбии иқтисодити сабз омодагии сиёсӣ ва хоҷагидориро талаб менамояд. Навовариҳо дар истифодабарии сарчашмаҳои гуногуни коркард ва истифодаи неруи энергетикӣ барқароршаванда қобилият доранд барои манфиати ҳама субъектҳои хоҷагидорӣ хизмат намоянд: барои хонавода ташкили ҷойҳои корӣ, барои корхонаҳо баланд намудани рақобатпазирии

махсулот ва дар ниҳоят барои ҷамъият дар костагардии вазнинӣ ба муҳити ҳастӣ” (с. 55).

Дар боби дуюм «**Ҷиҳатҳои методологии ташаккулёбии иқтисодии сабз**» мақоми иқтисодии сабз дар татбиқи сиёсати иқтисодии давлат, иқтисодии сабз ҳамчун самти муосири рушди иқтисодӣ, унсурҳои институтсионалии ташаккулёбии иқтисодии сабз, ҷанбаҳои иҷтимоии ташаккулёбии иқтисодии сабз таҳқиқ карда шудаанд.

Бо истифода аз усулҳои мухталифи таҳқиқоти иқтисодӣ муаллиф диқаргуншавии низомҳои иқтисодиро аз нуқтаи назари муносибати форматсионӣ ва тамаддунӣ таҳлил кардааст, ки ҷолиби диққат мебошад. Дар асоси чунин таҳлил муаллиф ба хулосае меояд, ки арзиши назариявӣ, методологӣ ва амалии илмӣ дорад. Дар асоси таҳқиқи муносибати тамаддунӣ ба инкишофи ҷамъият дуруст қайд карда мешавад, ки “вазъияти муосир аз он шаҳодат медиҳад, ки махсусан аз тамаддуни индустриалӣ баҳамтаъсиррасонии инсон ва табиат бо мақсади ба даст овардани неъматҳои иқтисодӣ шиддатёфта, сарборӣ ба табиат афзоиш ёфта истодааст. Бинобар ҳамин, ташаккулёбии иқтисодии сабз дар доираи тағйирёбии тамаддунҳо гузариш ба технологияҳои навин, навовариҳои технологӣ, пешрафти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, таъмини бехатарии низоми экологӣ ва ғайраҳоро ифода менамояд, ки ногузир бо таъминоти бехатарии иқтисодӣ алоқаманд мебошанд” (с. 83-84).

Таҳқиқи иқтисодии сабз ҳамчун самти муосири таъмини рушди иқтисодӣ ба Алиджанова С.А. имкон дод, ки хулосаи мантиқан дурустро оид ба татбиқи иқтисодии сабз дар минтақаҳои мамлакат дар самти таъминоти рушди иқтисодӣ баён намояд: “барои минтақаҳои Тоҷикистон ҳангоми татбиқи иқтисодии сабз костагардии сармояи табиӣ дар сатҳи паст мушоҳида шуданаш мумкин аст, ки ба таъмини рушди иқтисодӣ ва мустаҳкам намудани бехатарии иқтисодии мамлакат мусоидат карда метавонад” (с. 95).

Дар доираи ин боб, аз тарафи муаллиф ҷиҳатҳои институтсионалии ташаккулёбии иқтисодӣ сабз муқаррар карда шудаанд. Диссертант дуруст

қайд менамояд, ки “ҷанбаҳои ниҳодии амсилаи ташаккулёбии иқтисодиёти сабз дар асоси муносибати институтсионализми нав ва принципҳои методологии он муқаррар карда мешаванд. Ин муносибат макони асоси институтсионалиро дар шакли қобилиятҳои гуногун тавсиф карда шуда, фаъолияти хоҷагидоронро ифода мекунад. Дар ин ҷода фишангҳои институтсионалӣ татбиқи худро ёфта, ба ҷараёни амалигардонии сиёсати иқтисодӣ таъсири бевосита мерасонанд, ки ин хусусият ба ташаккулёбии иқтисодиёти сабз низ хос аст”(с. 103). Боиси таъкид аст, ки дар бобат аз тарафи муаллиф нишондодҳои сохтори институтҳои инкишофдиҳандаи иқтисодиёти сабз муқаррар карда шуданд, ки ташкилот ва мақомотҳои давлатӣ, муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, бахши бизнес, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва хизматҳои сиёсиро дар бар мегирад (с. 105-108).

Дар диссертатсия таъкид карда шудааст, ки “пайдоргардии иқтисодиёти сабз ин таҷдиди иқтисодиёт ба воситаи густариши ҳифзи муҳити зист, гузариш аз нишондодҳои миқдорӣ ба нишондодҳои сифатӣ мебошад. Бинобар ҳамин дар раванди пайдоршавии иқтисодиёти сабз муносибати куллан нав ба сиёсати иқтисодӣ метавонад маҷмуи мушкилоти иҷтимоиро муайян намояд” (с. 113). Дар ҳақиқат ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабз қобилият дорад, ки пешрафти иҷтимоии минтақаҳои мамлакатро беҳтар намояд. Бинобар ҳамин дар боби мазкур дуруст хулосабарорӣ карда мешавад, ки “ҷиҳати иҷтимоии амсилаи ташаккулёбии иқтисодиёти сабз дар таъмини нишондиҳандаҳои сифатии рушди иқтисодӣ ифода ёфта, баҳри баланд намудани сатҳи рӯзнузаронӣ нигаронида шуда, инкишофи онҳо бешубҳа муносибати маҷмуавиро тақозо менамояд, ки ҳадафҳои экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиро дар назар дорад” (с. 126).

Дар боби сеюм «Вазъи муносири инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои Тоҷикистон» вазъи тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳои Тоҷикистон бо дарназардошти имкониятҳои инкишофи иқтисодиёти сабз, заминаҳои рушди иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои мамлакат, дурнамои истифодабарии технологияҳои сабз дар соҳаҳои хоҷагидорӣ, коммуналии

минтақаҳо, идоракунии партов ҳамчун самти рушди иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ ва таҳлил қарор дода шудаанд.

Бо истифода аз маълумоти расмӣ оморӣ дар боби мазкур таҳлили эмпирикии тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳои мамлакат, аниқтараш шаҳри Душанбе, Ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ, вилояти Суғд, вилояти Хатлон ва ВМКБ амалӣ карда шудааст (с. 130-139). Истифода бомаҳоратонаи усулҳои таҳлили эпирикӣ ва статикаи муқоисавӣ ва вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳо ба муаллиф имкон фароҳам овард, ки имкониятҳои минтақасоҳро доир ба ташаккулдиҳӣ ва инкишофи самтҳои мутобиқи иқтисодиёти сабзро муайян намояд (с. 140-148).

Дар диссертатсия таъкид карда мешавад, ки “тараққиёти минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои мустаҳкамгардонии иқтисодиёти миллӣ нақши муассир дорад, зеро ғайбгардонии иқтисодии истеҳсоли минтақаҳо ба рушди иқтисодиёти миллӣ мусоидат менамояд. Дар ин самт дигаргуншавии сохтори минтақавии соҳаҳо, бартароф намудани истеҳсол ва содироти ашёи хом ва масолеҳи нимтайёр зарур мебошанд. Ҳамагуна дигаргунӣҳо дар сохтори минтақавии соҳаҳо бо дарназардошти ҳадафҳои иқтисодиёти сабз бояд амалӣ карда шаванд” (с. 154). Барои тасдиқи ин гуфтаҳо аз тарафи муаллиф SWOT таҳлили иқтисодиёти сабз барои ҳама минтақаҳои Тоҷикистон бо дарназардошти тарафҳои пурқувват, тарафҳои заиф, имкониятҳо ва хатарҳо таҳия карда шудааст, ки боиси диққати махсус мебошад. (расми 3.6. с. 155-156).

Дар асоси таҳлили вазъи мусоирӣ истифодабарии технологияҳои сабз дар соҳаи хоҷагидорӣ коммуналии минтақаҳо, муаллиф дурнамои инкишофи онро барои ҳар соҳаи хоҷагии коммуналӣ муқаррар кардааст. Таҳлили муқоисавии хизматрасониҳои хоҷагии коммуналӣ як қатор норасогӣҳоро дар самти татбиқи ҳадафҳои иқтисодиёти сабз муайян намуд, ки дар натиҷа муаллиф хулосаи илмӣ-амалиро баён кардааст, ки мувофиқи он “дар ҳолати истифодабарии газӣ табиӣ барои таъминоти аҳоли бо оби гарм ва васл

намудани шабакаҳои гармидиҳӣ метавонад партофти моддаҳои зарарнокро ба атмосфера ба маротиб коҳиш дода, таъминоти муттасили оби гарм ва шабакаи гармидиҳӣ аз истифодабарии таҷҳизотҳои гуногуни обгармкунӣ ва гармидиҳӣ аҳолиро дур мекунад, ки ба сарфаи маблағ ва таъминоти самаранок сабаб шуда метавонад. Дар ин чода оид ба барқарор ва азнавсозии шабакаҳои гармидиҳӣ ва таъминоти аҳоли бо оби гарм дар ҳама фаслҳои сол бо истифода аз гази табиӣ метавонад мушкилоти мардумро барои фарогир шудан бо хизматрасониҳои коммуналӣ бартараф намояд” (с. 176). Ҷоиз ба қайд аст, ки ин хулосаи муаллиф ҳамчун навгонии илмӣ диссертатсия ҷолиби диққат мебошад.

Таҳқиқи хусусиятҳои идоракунии партов ҳамчун самти инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои малакат ба диссертант имкон дод, ки доир ба коркарди такрории партовҳои истехсолӣ ва маишӣ хулосаи зарурӣ барорад. Дар асоси таҳлили таркиби қисматҳои арзишманд дар партовҳо аз тарафи муаллиф қайд карда мешавад, ки “барои ба эътидол овардани ин вазъият дар ҳар як минтақа зарур аст, ки нуқтаҳои қабулкунии партовҳои коркардмешуда ташкил карда шуда, ба таври марказонида ба коргоҳҳои коркард равона намоянд. Алаҳусус ташкили чунин нуқтаҳо барои ҷамъоварии қоғазҳои истифодашуда, зарфҳои шишагин, куттиҳои пластикӣ, халтаҳои пластикӣ, оҳанпораҳои гуногун, таҷҳизоти электронии маишӣ ва ғайраҳо зарур ба шумор мераванд” (с. 188).

Дар боби чорум «Хусусиятҳои минтақавии инкишофи иқтисодиёти сабз дар Тоҷикистон» рушди неруи энергетикӣ барқароршаванда ҳаҷун самти инкишофи иқтисодиёти сабз, нақлиёти сабз дар таъмини инкшофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳо, инкишофи шугли сабз дар шароити ташаккули иқтисодиёти сабз таҳқиқ карда шудаанд.

Таҳлилҳои амалӣ карда шуда, барои хулосабарории дурусти муаллиф мусоидат намуд. Дар диссертатсия дуруст қайд карда мешавад, ки “дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон имкониятҳои коркарди неруи энергетикӣ аз сарчашмаҳои барқароршаванда баланд арзёбӣ шуда, дар раванди

ташаккулёбии иқтисодиёти сабз метавонанд нақши муассирро иҷро намуда, барои паҳншавии ин иқдом байни кишварҳои дунё мусоидат намояд” (с. 209).

Мусаллам аст, ки яке аз самтҳои афзалиятноки ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои Тоҷикистон ин рушди истифодабарии нақлиёти сабз, махсусан нақлиёти барқии ҷамъиятӣ маҳсуб меёбад. Бинобар ҳамин дар диссертатсия ба ин масъала диққати махсус зоҳир карда шудааст. Бо муқоиса намудани хусусиятҳои нақлиётӣ анъанавӣ ва барқӣ, ба муаллиф муяссар гардид, ки афзалияти гузариш ба нақлиёти барқиро аз ҷиҳати иқтисодӣ асоснок намояд. Дар ин бобат муаллиф қайд мекунад, ки “агар барои тай намудани 100 км роҳ барои автобусҳои дизелӣ тақрибан 400 сомонӣ рост ояд, барои электробусҳо бошад ин нишондиҳанда 40 сомони ро ташкил мекунад. Хизматрасонии электробусҳо бошад, дар ҳолати мавҷуд будани хизматрасонии пурра ва самаранок 30% арзонтар барои як сол нисбат ба автобусҳои дизелӣ мебошанд.” (с. 220). Инчунин, дар диссертатсия оид ба самаранокии истифодабарии нақлиёти барқии сабукрав ибрози ақида карда шудааст, ки арзиши илмӣ-амалӣ дорад “барои бо сӯзишвории анъанавӣ (бензин, дизел, гази моеъ) пур кардани баки автомобили оддӣ 600-1200 сомонӣ барои 400-600 км роҳ зарур бошад, нақлиёти барқӣ барои чунин масофа ҳамагӣ 13-25 сомони ро агар дар хона таъмин шавад ва дар нуқтаи махсус дар ҳаҷми 27-100 сомонӣ таъмин мегардад.” (с. 224).

Дар диссертатсия диққати махсус ба инкишофи шуғли сабз дар шароити ташаккулёбии иқтисодиёти сабз зоҳир карда шудааст. Бо мақсади исбот намудани зарурати инкишофи шуғли сабз аз тарафи диссертатсиянавис нишондиҳандаҳои ҷойи кории сабз ба низом дароварда шудаанд (расми 4.1. с. 237). Дар ин асос ақидаи муаллиф оид ба “ҳамоҳангсозии қонунгузорӣ дар соҳаи истифодабарии қувваи корӣ ва соҳаи низоми экологӣ дар якҷоягӣ танзими меъёрӣ-ҳуқуқии сиёсати давлатиро дар самти шуғли аҳоли ифода намуда, ҳамзамон самтҳои афзалиятноки онҳоро барои сатҳҳои гуногуни иқтисодӣ муқаррар менамоянд. Дар асоси самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ дар соҳаи шуғли аҳоли соҳаҳои асосии ташаккулдиҳандаи шуғли сабз

муайян карда мешаванд, ки дар доираи онҳо самараи низоми экологӣ ва иҷтимоӣ таъмин карда мешавад” (с. 241) қобили дастгирӣ мебошад.

Дар боби панҷум «Ҳадафҳои стратегии инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои Тоҷикистон» муносибати стратегӣ оиди инкишофи иқтисодиёти сабз ҳамчун унсури рушди устувори минтақаҳои Тоҷикистон, самтҳои афзалиятноки инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои мамлакат, тақомули низоми нишондиҳандаҳои инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳо таҳқиқ карда шудаанд.

Дар саҳифаи 252 диссертатсия муаллиф тавсифи муқоисавии моделҳои асосии хоҷагидориро бо дарназардошти ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабз анҷом додааст. Инчунин дар диссертатсия сохтори фазои ташаккулёбии амсилаи иқтисодиёти сабз ва механизмҳои он таҳия карда шудааст (расми 5.1. с. 256). Муаллиф ба тариқи моделсозии схемавӣ (вербалӣ) сохтори универсалии инкишофи иқтисодиёти сабз ва сохтори идоракунии инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро ифода кардааст, ки барои муайян намудани муқаррароти концептуалии стратегияи инкишофи иқтисодиёти сабз дар шароити минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон замина фароҳам оварданд (с. 259-261).

Бо мақсади муайян намудани самтҳои афзалиятноки инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои Тоҷикистон, дар диссертатсия вобаста аз иқтидору имкониятҳои иқтисодии минтақаҳои мамлакат, самтҳои афзалиятноки ташаккулёбии иқтисодиёти сабз барои ҳар як минтақаҳо дар алоҳидагӣ муқаррар карда шудаанд (с. 269-270). Таъкид карда мешавад, ки “танҳо ҳуди мақомотҳои давлатии маҳаллӣ бе ҳамкорӣ бо бахши хусусӣ барои инкишофи иқтисодиёти сабз мусоидат карда наметавонад. Бо ибораи дигар ҳамкориҳои судманди бахши давлатӣ ва бахши хусусӣ метавонад бисёр мушкилиҳои пайдоршавии иқтисодиёти сабзро бартараф намуда, барои инкишофи он заминаи устуворро таъмин намояд” (с. 272-273).

Бо мақсади мукамалгардонии низоми нишондиҳандаҳои инкишофи иқтисодиёти сабз дар сатҳи минтақаҳо, дар асоси таҳлили амики “Индекси

глобалии иқтисодиёти сабз” аз тарафи диссертант дуруст қайд карда мешавад, ки “он бештар барои муайян намудани сатҳи татбиқи ҳадафҳои иқтисодиёти сабз дар мамлакатҳо барои муқоиса истифода шуда, имконияти муайян намудани дараҷаи пайдоршавии иқтисодиёти сабзро дар минтақаҳои алоҳидаи мамлакатҳо фароҳам оварда наметавонад. Бо баробари ин таркиби нишондиҳандаҳои “Индекси глобалии иқтисодиёти сабз” барои ҳама мамлакатҳои дунё якхела пешкаш карда шудааст. (с. 290).

Барои баҳодиҳии сатҳи ташаккулёбии иқтисодиёти сабз дар сатҳи иқтисодиёти минтақавӣ нишондиҳандаи ҳиссиёти партофти газҳои гулхонаӣ вобаста ба афзоишёбии ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ ва ё афзоишёбии ҳаҷми истеҳсолот дар соҳаҳо пешкаш ва ҳисоб карда шудааст, ки ҷолиби диққати махсус мебошад (с. 290-293).

Хулосаи диссертатсия аз 16 банд иборат буда, натиҷаҳои ба дастовардаи муаллифро ба пуррагӣ ифода мекунанд. Инчунин, пешниҳодҳо барои истифода амалии натиҷаҳои диссертатсия аз 16 банд иборат буда, истифодабарии амалии натиҷаҳои таҳқиқотро инъикос менамоянд.

6. Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии диссертатсия дар коркарди асосҳои назариявӣ-методологӣ, тавсияҳои амалӣ доир ба ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳо, тақомули илми иқтисодиёти минтақавӣ ифода ёфтааст. Инчунин дар диссертатсия мавҷудияти иқтидор ва имкониятҳои пайдор намудани иқтисодиёти сабз дар хоҷагидорӣ минтақавӣ дар шароити татбиқи раванди саноатикунонӣ бо дарназардошти ҳадафҳои рушди босубот асоснок карда шудаанд. Хулосаҳои илман асоснок шудаи муаллиф доир ба ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабз, алалхусус, таҳкили коркарди тақрорӣ партовҳо, афзалияти гузариш ба нақлиёти сабз, коркард ва ҳисоб намудани коэффитсиенти ҳиссиёти партовҳои газҳои гулхонаӣ ва дигар моддаҳои зарарнок вобаста аз афзоиши ҳаҷми МММ барои ҳалли масъалаи ташаккулдиҳии иқтисодиёти сабз дар иқтисодиёти минтақаҳо нигаронидашуда, барои инкишофи илми иқтисодии ватанӣ саҳми сазовор гузоштаанд.

Таҳлили диссертатсияи тақризшаванда нишон медиҳад, ки асосҳои назариявӣ, методологӣ ва амалии таҳқиқот бо дарназардошти рушди илмӣ иқтисодиёти минтақавии муосир баррасӣ гардидаанд. Дар раванди таҳқиқоти илмӣ усулҳои сабабӣ-оқибатӣ, таҳлили низомнокӣ, таҳлили муқоисавӣ, баҳодиҳии маълумоти оморӣ, таҳайюлоти илмӣ, омезиш, инчунин омӯзиши давраи гузашта бо инъикоси шароити муосир баҳри оянда бо як маҳорати хуб истифода шудаанд.

Аз ҷиҳати амалӣ аҳаммияти таҳқиқот дар истифодабарии натиҷаҳои ба дастовардашуда дар раванди коркарди барномаҳо оид ба инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳо аз тарафи мақомотҳои идоракунии маҳаллӣ дар ҷараёни татбиқи “Стратегияи рушди иқтисоди “сабз” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037”, “Барномаи тараққиёти нақлиёти барқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2028”, ва дар ниҳоят барои татбиқи “Стратегияи тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” мусоидат мекунад. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ доир ба татбиқи ҳаматарафаи ҳадафҳои иқтисодиёти сабз дар минтақаҳо дар раванди ташкили курсҳои махсус ба монанди “Иқтисодиёти сабз”, “Иқтисодиёт ва экология”, инчунин барои таҳқиқотҳои илмӣ минбаъда хизмат карда метавонанд.

Аҳаммияти иҷтимоии натиҷаҳои таҳқиқот дар баланд намудани иқтидори сатҳи зиндагонии аҳолии минтақаҳои мамлакат, мустаҳкамгардонии вазъияти низоми экологӣ ва таъмини аҳоли бо шуғли сабз ифода меёбад. Чунин натиҷаҳо ба шарофати ташаккулёбӣ ва инкишофи самтҳои афзалиятноки иқтисодиёти сабз ба монанди истифодаи ҳамаҷонибаи сарчашмаҳои энергияи барқароршаванда, коркарди такрории партовҳои маишӣ ва истеҳсолӣ, коҳиш додани ихроҷи газҳои гулханоӣ, истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ дар минтақаҳо таъмин карда мешавад.

7. Нашри натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои диссертатсия дар нашрияҳои тақризшавандаи илмӣ ба нашр расидаанд. Доир ба таҳқиқот аз тарафи муаллиф 26 кори илмӣ ва илмӣ-методӣ чоп карда

шудааст, ки аз он 15 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи феҳристи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1 монографияи дастаҷамъона, 1 монографияи муаллифӣ ва 9 мақолаи илмӣ дар дигар нашрияҳо ва маводҳои конференсияҳои сатҳи гуногун ба нашр расидаанд. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои гуногуни байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ дар давоми солҳои 2019-2025 мавриди муҳокима қарор дода шудаанд.

8. Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия. Диссертатсия ба талаботҳои додани дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ, талаботҳои омодаسازی ва экспертизаи диссертатсияҳо дар шурои диссертатсионӣ, инчунин дигар талаботҳои КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.03.2023 № 295 “Оид ба тағйиру иловаҳо ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021 № 267” тасдиқ шудааст, мутобиқат мекунад.

Диссертатсия бо забони илмӣ бо риоя намудани меъёрҳои имлои забони тоҷикӣ омода карда шуда, мувофиқи дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия ва дигар маводди илмӣ таҳия карда шудааст.

Автореферат, ки аз диссертатсия бармеояд, ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои лимӣ, ки қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021, № 267 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ мебошад.

Бо вучуди баҳои мусбате, ки дар тақриз баён гардид, дар рисолаи мазкур баъзе камбудихо, ҳолатҳои баҳсталаб, ғалатҳои оморӣ, имлоӣ грамматикӣ қойдоранд, ки дар байни онҳо ҳолатҳои зеринро метавон ҷудо намуд:

1. Дар мавзӯи диссертатсия, умуман, дар дохили матн ибораҳои иқтисодиёти “сабз”, нақлиёти “сабз”, технологияҳои “сабз” ва ғ. васеъ истифода бурда шудааст, вале хуб мешуд, агар муаллиф Стратегияи рушди Иқтисоди “сабз” барои давраи солҳои 2023-2037-ро асос намуда, калимаи сабзро дар дохили ноҳунак нишон меод, дар ин ҳолат мафҳуми ибора дурусттар ифода мегардид.

2. Мазмун ва мундариҷаи боби якуми диссертатсия ранги дигар мегирифт, агар муаллиф масъалаҳои мубрами рушди устуворро, ки дар матни диссертатсия баён гардидаанд, сараввал таҳқиқ ва ҷамъбаст намуда, сипас маҳум ва моҳияти рушди иқтисоди “сабз”-ро, ки яке аз ҳадафҳои асосии рушди устувор ба шумор меравад, тавзеҳ медоданд.

3. Муаллиф дар диссертатсия раддабандии маҷмуавии мамлакатҳои Осиёи Марказиро аз рӯйи самаранокии экологӣ ва иқтисодиёти “сабз” дар ҷадвали 1.4 инъикос намудааст, ки дар он оид ба масъалаи индекси самаранокии экологӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷойи охири қарор ва дар байни 180 кишвар мақоми 167-умро ишғол менамояд. Хуб мешуд, агар муаллиф сабабҳои дар мақоми охири будани Тоҷикистонро муайян менамуданд.

4. Муаллифи диссертатсия боби 1.3-ро тамоюли инкишофи иқтисодиёти сабз дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ номгӯзорӣ намуда, оид ба рушди иқтисоди “сабз” ва ҳифзи муҳити зист таҷрибаи кишварҳои хориҷиро, аз қабили Ҷопон, Чин, Дания, Скандинавия, Шведсия ва ғ. таҳқиқ намудааст. Ба манфиати кор мебуд, агар муаллиф фикри худро ҷамъбаст намуда, муфид будани таҷрибаи кадоме аз ин давлатҳоро барои ташаккул ва рушди Иқтисоди “сабз” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод менамуданд.

5. Дар баъзе бахшҳои матни диссертатсия риоя нашудани талаботи техникӣ ва имлоии таҳияи кори диссертатсионӣ мушоҳида карда мешавад.

Эродҳо ва камбудиҳои зикршуда, дар маҷмӯъ, аҳаммияти назарию амалии диссертатсияи мазкурро коста намеkunанд ва ба муҳтавои кор таъсири манфии зиёд намерсонанд.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи Алиджанова Сурайё Абдушукуровна дар мавзӯи «Ташаккулёбӣ ва инкишофи иқтисодиёти сабз дар минтақаҳои Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ пешниҳод гардидааст, дар сатҳи баланди илмӣ ба анҷом расида, ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон аз 30.06.2021, № 267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ:

**д.и.и., дотсенти кафедраи идоракунии
молияи давлатӣ ва иқтисоди рақамии
Академияи идоракунии давлатии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Досиев М. Н.

«24» 11- соли 2025.

Суроға: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон
шаҳри Душанбе, ноҳияи Исмоили Сомонӣ,
кӯчаи Саид Носир, 33, Тел: (+992) 888 07 68 68,
E-mail dostiev68@mfil.ru

Имзои д.и.и., дотсент Досиев М.Н. – ро тасдиқ мекунам.

Сардори раёсати кадрҳо,
коргузори ва корҳои махсуси АИДНПҚТ

Насурдинзода А. Н.

Суроғаи муассиса:

734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе,
ноҳияи Исмоили Сомонӣ, кӯчаи Саид Носир, 33,
Тел: (+992) 985 56 65 66, +992(37) 224-17-86

«24» 11- соли 2025.